

ULOGA I POLOŽAJ ŽENE U TRADICIJSKOJ KULTURI.
Redoviti godišnji sastanak Hrvatskog etnološkog društva, Zagreb,
26. i 27. siječnja 1981.

Svako nastojanje kritičkog razmatranja društvenog položaja žene u nas, u nekoj će se svojoj instanci, prije ili kasnije, spotaći o »aksiomatsku« rezignaciju. Tvrdi se da sve strukturalne pretpostavke za *oslobođenje* žene postoje i ugrađene su u naše društvene mehanizme, samo da kočnicu njihove realizacije predstavljaju tradicionalni mentalitet, vrednote, predrasude prema ženi i njezinoj ulozi u društvu [...]. Kako naš socijalistički društveni razvoj pokazuje, te su kočnice doista veoma čvrste i efikasne. Stoga je danas umjesno, ako ne i nužno, utemeljiti njihovo razobličavanje, definirati ih, utvrditi ih u »čistom« obliku, kako bismo mogli pratiti putove njihove transformacije i »podzemnog«, paralelnog bivstvovanja u našoj svakodnevici.

Polazeći od pretpostavke da se o ženi u okvirima seoske odnosno tradicijske kulture već odavno nije sustavno govorilo, Hrvatsko etnološko društvo odlučilo je toj temi posvetiti svoj ovogodišnji redoviti sastanak. Kompleksni pristup temi nastojao je nadići puko ilustriranje djelatnosti žena u seoskoj zajednici ili promatranje »odraza« položaja žene u folklornom stvaralaštvu. No, takav zadatak nužno je nametnuo i kritičko preispitivanje nekih epistemoloških i metodoloških polazišta, kontroverzi koje su utkane u čitav razvoj etnologije kao znanosti.

Stoga je moguće sve podnesene referate razvrstati u dvije skupine: u jednu one koji se bave reflektiranjem teorijskih mogućnosti adekvatnijeg sagledavanja položaja žene u tradicijskoj kulturi, te drugu skupinu koja sadrži saopćenja o konkretnim aspektima društvenog položaja žene, o njezinoj ulozi i mjestu u podjeli rada i u umjetničkom stvaralaštvu. Primjereno temama, bili su zastupljeni i različiti metodološki pristupi: od kritike postojećih paradigmi (Sklevicky), preko novog čitanja klasičnih izvora (Rihtman-Auguštin), arheološkog pristupa istim (Kožić), klasičnog kulturnohistorijskog pozitivizma (Lechner, Gotthardi-Pavlovsky, Miličević, Kašpar), te književnoteorijskog i etnomuzikološkog u prikazima folklornog stvaralaštva (Bošković-Stulli, Bezić).

Valja mi, ovog časa, zanemariti dužnu prikazivačku skromnost, te ću radi njegova najopćenitijeg karaktera na prvom mjestu prikazati svoje izlaganje pod naslovom »Nužnost ženske perspektive« u etnologiji«.

»Žensko pitanje«, ma kako bismo ga iz različitih uglova mogli odrediti, nikada se u historiji nije javljalo izolirano; njegovo se postavljanje nadaje uvijek u kontekstu neke krize. Stoga sam ovo dovodenje u vezu žena i etnologije započela naznakama krize etnologije, koja izbija potkraj šezdesetih godina. Od svoga konstituiranja kao znanosti, etnologija je usmjerena na proučavanje »drugih«, udaljenih, tzv. primitivnih kultura. I kad je riječ o tzv. vanevropskoj, ali i evropskoj etnologiji, bez obzira na razlike u prostornoj distanci, nedvojbena je distanca dviju kultura: ona koja postavlja pitanja nasuprot onoj koja je predmet

znanstvenog interesa. U oba slučaja onaj koji promatra, tumači, intervenira, conceptualizira kulturu i društvo različito od njegovog, nije pripadnik te kulture. No, u slučaju vanevropske etnologije takav je pristup bio moguć u ograničenom povijesnom periodu — periodu dominacije razvijenog Zapada nad »nijemim«, porobljenim i neosviještenim kulturama drugačijeg lika. Ono što je, uz ostalo, suočilo etnologiju s vlastitim ograničenjima, bilo je rezultat fundamentalnih procesa emancipacije »primitivnih« društava i zato je nužnost radikalnog preispitivanja cjelokupne etnologijske tradicije imala burne i vanznanstvene odjeke.

Sprega etnologije i kolonizatorske politike može se pratiti i posredstvom dominantnih teorijskih orijentacija, još od unilinearnog evolucionizma devetnaestog stoljeća koji podastire sliku »divljaka« u vrijeme najizrazitije kolonijalne ekspanzije i tako je »teorijski« i opravdava. Etnologija stoga nije, kako je jednom ustvrdio Claude Lévi-Strauss, »nečista savjest Zapada«, već prije plod »vjere u vlastitu superiornost« (Jean Copans). Predmet proučavanja postaje ideološki proizvod tako što se »primitivnost« (sa svim zamislivim konotacijama) tih društava konstruira i formulira sa stanovišta onih interesa koji su izvanjski i tuđi proučavanoj zajednici. »Empirijsko područje etnologije proizvod je političke i ekonomske historije koja integrira različita društva unutar materijalne i intelektualne orbite zapada«, naglašava Jean Copans. Razlike između zapadnih i »primitivnih« zajednica ne smatraju se posljedicom historijskih razlika (nejednak razvoj) već se uzimaju za specifična i nesvodljiva obilježja same njihove prirode. Uzmimo npr. onu razliku koja inzistira na historičnosti zapadnih društava i nehistoričnosti onih društava koja proučava etnologija. »Da su domoroci proučavali sami sebe, reklo bi se da se bave poviješću ili filologijom, a ne etnologijom«, zaključuje Lévi-Strauss.

Uz to, epistemološki gledano, etnološke spoznaje nose u sebi crtu »znanstvenog kolonijalizma« (Johan Galtung) u kome se »težište stjecanja znanja o određenom narodu smješta izvan njega«. Tako i etnolog »domorodac« postaje žrtvom istog odnosa moći i nejednakosti, jer sliku o svojoj kulturi usvaja iz druge, »kompetentnije« ruke, tj. onako kako je viđena, formulirana i uobličena od »došljaka« pomoću njihova kategorijalnog aparata.

Oba ova plana možemo smatrati izdancima proturječja utkanih u temelj čitave tradicije znanosti i njezinog »objektivizma«. Iako se demistifikacija pojma znanstvene objektivnosti javlja i ranije kao radikalna sumnja u okviru drugih društvenih znanosti (T. Kuhn, C. W. Mills, T. Roszak) ovaj je problem složeniji, kad je riječ o etnologiji. Utjecaj društvenog, političkog i ekonomskog položaja istraživača na izbor pristupa, podataka i njihovu interpretaciju još se više pojačava činjenicom da osim klasnih (što je osobitost evropske etnologije) i ideoloških razlika postoji gusti splet kulturnih karakteristika koje istraživača odvajaju od predmeta proučavanja i čine da ga tretira, tumači, istražuje kao puki objekt.

Ograničenost »pogleda izvana«, kao nosioca znanstvene objektivnosti, nameću je potrebu uvođenja novih metodoloških pretpostavki — mnogodimenzionalnost poimanja zbilje nameće zamjenjivanje pojma jedino važećeg, objektivnog znanja, pojmom znanja dobivenog na temelju određene perspektive gledanja. Prihvatanje stava da je znanje nužno parcijalno, te da zahvaća stvarnost s posebne egzistencijalne pozicije promatrača, omogućit će, ako se jedan aspekt više ne izdaje za totalitet, nove i objektivnije spoznaje.

Ovako, ukratko rezimirani stavovi kritike etnoloških paradigmi ne ostaju samo na općim, nacionalnim relacijama. Već u jeku najžešćih rasprava o granicama

etnološkog pristupa javlja se svijest o tome da tradicija proučavanja nekih društvenih grupa (obično marginalnih, kao što su žene, omladina, obojeni, manjine) i u industrijskim zemljama i u zemljama u razvoju sadrži sve elemente »kolonijalističkog« pristupa. Specifična problematizacija statusa žene i njene djelatnosti u etnologiji, izlazak iz posebne vrste »nevidljivosti« žene u znanosti, pa i u etnologiji, dobila je svoj najjači poticaj s pokretima za oslobođenje žena koji su sveobuhvatno pristupili preispitivanju i »raskrinkavanju« tradicionalnih predodžbi o ženi i njenom položaju, odnosu spolova, njihovoj podjeli rada i karakteru ženskosti i muškosti u pojedinim društvima.

Primijenjene na pristup proučavanju žena, ovako bismo mogli sažeti navedene osnovne točke kritike etnologije.

1. Žena je u vlastitoj, kao i u ostalim kulturama, onaj »drugi«. Njezino je određenje uvijek negativno — žena je rezidua pojma čovjek (koji nije muškarac). Njezina je različitost tumačena kao njezina ahistorična, prirodna bit, jednom za svagda spoznatljiva i spoznata. Univerzalna biološka kategorija spola, supsumira i zamagljuje pogled na kategoriju roda koja je rezultat društveno nameštute i definirane podjele među spolovima, a proizvod je konkretnih društvenih odnosa na planu ekonomije seksualnosti koja ljudska bića muškog i ženskog roda pretvaraju u muškarce i žene.

2. Ono što kritika etnologije tumači kao integriranje razlika kultura koje su predmet proučavanja i one koja postavlja pitanja unutar jedinstvene materijalne i intelektualne orbite Zapada, prevodi se kao kritika prevlasti muškog utjecaja na teorijske pretpostavke, iz kojih nužno proizlazi određeni tip etnografskih podataka. Takva, nazovimo je muška, teorija proizvod je akademske tradicije koju su uglavnom ostvarili muškarci, a počiva na društvenom ustrojstvu (industrijskog, građanskog, zapadnog) društva čiji je dio. Teoretičari su u temelje svojih postavki ugradili ideološke predrasude koje njihova vlastita kultura ima prema ženama i njihovu položaju, i unaprijed ih osudili na relativnu nevidljivost usredotočujući se više na interese i aktivnosti muškaraca.

3. Znanstveni se kolonijalizam, u slučaju proučavanja žene, logički nadovezuje na univerzalnu razdvojenost, pa time i suprotstavljenost spolova. Muškarac etnolog ovdje je dvostruki »autsajder«: on je stranac u proučavanoj kulturi, a također je i stranac u »ženskom svijetu«. Kako će se s teškim prtljagom predrasuda o ulozi žene u svom društvu probiti do ključa »ženskog jezika« (jezika tijela, čuvstvenosti, čulnosti, komunikacija žena unutar vlastite grupe)? No kakvi su izgledi za jedno adekvatnije poimanje žene u, sve brojnijim, slučajevima, kad se na teren upućuju žene istraživači? Analize literature pokazale su da se i ovdje mogu potvrditi analogije s općim stanjem u disciplini. Naša žena etnolog umnogome nalikuje krotkom domorodačkom etnologu koji znanja o svojoj sredini usvaja iz druge ruke.

4. Mnogodimenzionalnost poimanja zbilje koja teži zamjenjivanju pojma jedino važećeg i, kao što se pokazalo u brojnim kritičkim radovima, pogrešno nazvanoga objektivnog znanja, pojmom znanja dobivenog iz određene perspektive gledanja, otvara novo polje mogućnosti za ono, što sam nagovijestila kao žensku perspektivu u etnologiji. Dosadašnja objektivnost, zapravo muški kut gledanja, ostavljala je spoznaju o cjelini ljudskog svijeta nepotpunom, time značajno iskrivljenom, što znači i neznanstvenom.

Svoje izlaganje zaključujem konstatacijom kako preduvjeti za takvu vrstu »dekolonizacije« već postoje. Nova orijentacija, utemeljena na znatnom broju ra-

dova koji omogućuju nove horizonte u analizi spolnosti u društvu, kristalizira se pod nazivom »antropologija žene«. U njima sadržana »ženska perspektiva« ima šansu i odgovornost da doprinese reinterpretaciji i redefinicijama temeljnih kategorija ljudskog postojanja, korigira isključivi način interpretacije koji je dominirao u toku čitave historije razvoja etnološke znanosti, da otkrije istinski neistraženi kontinent i usmjeri se na razaranje ideologiziranog poretka očiglednog.

U radu »O ženskoj 'subkulturi' u slavonskoj zadrugi« Dunja Rihtman-Auguštin u svom čitanju klasičnih izvora koji govore o položaju žene u zadrugi (monografije Lukića i Lovrečića, te istraživanja MOSLY-a) iskazuje nedvojbenu pomak u smjeru ove nove perspektive. Bogata literatura o zadrugama i zadržnom životu jednodušna je u ocjeni položaja i uloge žene. Ističe se: 1) žena u zadrugi obavlja ženske poslove koji se odnose na ishranu i djecu a djelomično i na odjeću; u ostalim poslovima samo pomaže; 2) žena je u zadrugi podređena, ne sudjeluje u odlučivanju (osim djelomično kao gazdarica); 3) žene snose odgovornost za sukobe u zadrugama (kao nosioci individualne imovine), za razbijanje zadruga; osim toga žene su te koje najviše krađu u zadrugama.

No, temeljito čitanje istih autora, kad govore o podjeli rada, ukazuje na činjenicu da su žene faktički obavljale vrlo veliki dio poslova na kojima je počivala zadržna ekonomika. »Iako se često kaže da su ženski poslovi 'lakši', informacije nas ne mogu u to uvjeriti. Ako je, naime, za oranje potrebna veća fizička snaga, to ne znači da su npr. pljevljenje, kopanje ili opisani kućni posao u visokoj trudnoći — lakši.«

Konačna bilanca ukazuje na to da je žena u predindustrijskom seljačkom gospodarstvu u Slavoniji, ali i drugdje u našim krajevima, vrlo opterećena radom, štoviše — dvostruko opterećena.

Preispitivanje položaja žena u odlučivanju stavlja u pitanje tvrdnju o potpunoj podređenosti žena. Je li opravdano isključenost iz formalnog procesa odlučivanja izjednačiti s nedostatkom utjecaja? Literatura o tome govori tek posredno, kad je riječ o raspadanju zadruga. Iako je proces njihova raspadanja tekao kroz nekoliko povijesnih razdoblja i odvijao se u više valova, cjelokupna literatura (od Reljkovića do Lovrečića pa čak i Vere Erlich) proziva žene kao uzročnike. Umjesno je stoga pitanje: »ako žene nisu imale moći u zadrugi, ako nisu smjele odlučivati, ako su morale biti tiho kad god se o nečem važnom govorilo« — kako to da su krive za stanje unutarnjih odnosa? D. Rihtman-Auguštin smatra da je odgovor posve jednostavan. Riječ je o zadržnom pogledu na svijet, i to onom koji je inherentan zadrugi kao obiteljskoj ekonomskoj organizaciji. Zadržnim pogledom na svijet autorica naziva ono što je Lévi-Strauss nazvao zamišljenim redom, nacrtom ljudskih odnosa i vrednota koje tvore idealnu sliku postojanja određene ljudske grupe. Takav zamišljeni red prisutan je u strukturi mišljenja svakog društva, svake ljudske grupe. No kako se zamišljeni red nekog društva ne ostvaruje u svakodnevnom životu u toj formi, Lévi-Strauss uvodi kategoriju ostvarenog reda, realiteta, onoga kako se stvari u životu zaista i događaju. Ukoliko se te dvije kategorije analize primijene na zadržnu situaciju i na ulogu odnosno utjecaj žena u zadržnom životu, dolazimo do »nekih dobro poznatih, ali opet nedovoljno uočenih i istaknutih istina«.

Dok zadržni ideal kaže kako su žene u određenim situacijama oslobođene od rada, u stvarnosti one to nisu. Istodobno se tvrdi da na temelju spolne podjele poslova žene rade manje, odnosno fizički lakše, a ekonomski i društveno izra-

zito manje značajne poslove. Žene »pomažu« ili »cila familija« radi, kad zapravo žene rade jednako ili čak i više i relativno teže od muškaraca, upravo zato što su u zadrugi, kao i suvremenom životu- opterećene dvostrukim radnim teretom.

A što se distribucije moći tiče, svi se autori slažu da odluke donose isključivo muškarci. No kad oni ističu negativni utjecaj žena, zaboravljaju da je i takav utjecaj prisutan, odnosno sadržan u strukturi svake odluke. Upravo sva sila pogrda na žene da su krive za raspad zadruga (kao nosioci individualne imovine) svjedoči o utjecaju koji se protivi nacrtu zamišljenog reda. »Žene mora da su imale relativno jak utjecaj, i to prvenstveno kao ravnopravni sudionici u radnom procesu, a zatim kao vlasnice nekih dobara, posebno novca«, zaključuje autorica.

Ono što proizlazi iz te konfrontacije zamišljenog i ostvarenog reda, jest postojanje jedne druge strukture odnosa koju su žene ostvarile u životnoj svakodnevnici. Kad su žene kršile zadrugi zamišljeni red, one su to mahom radile uz prešutnu suglasnost muške strukture moći, a i to kršenje najčešće nije bilo disfunkcionalno (npr. »krađe« od prodaje tržišnih viškova namirivale su novac u gladnim godinama, za nove investicije, i sl.). Stoga je opravdano govoriti o postojanju ženske subkulture u zadrugi. Izlučivši je na primjerima slavonskoga zadrugnog života, D. Rihtman-Auguštin je generalizira, i smatra da ona nije pojava izvan svakodnevnog zadrugnog života, izvan tog tipa ekonomike. Ona je u njemu sadržana, jer predstavlja otklon od zamišljenog patrijarhalnog reda. »Možemo čak razmišljati o tom da je zamišljeni patrijarhalni zadrugi red simbolizirao održanje ove obiteljske institucije dok je konstantna prisutnost ženske subkulture imala nezaobilaznu funkciju u zadrugi ekonomici.«

To više što su podjednako i muškarci i žene prihvaćali te dvije razine »reda«. Upravo zbog te činjenice, koju ovo istraživanje neosporno potvrđuje, »umjesto povike na žene kao uzročnike sukoba i raspadanja zadruga [...] prihvatit ćemo kao moguću i ovu, proze drukčiju sliku o stanju stvari«.

I u zaključku svog izlaganja D. Rihtman-Auguštin će ustvrditi: »[...] žene u slavonskim zadrugama nisu bile pasivne ni u radu, ni u organizaciji rada, ni u realizaciji zadrugnih viškova a pogotovu nisu bile izvan procesa odlučivanja. [...] U nemogućnosti da se otvoreno suprotstave zadrugi patrijarhalnoj ideologiji, koja je uostalom podržavana i državnim zakonodavstvom a ne samo običajnim pravom — ženama nije preostalo drugo nego da usprkos međusobnim sukobima (kojih je bilo jednako kao i muških sukoba unutar zadruga) nađu konstantne putove zajedničkog ponašanja i akcije.«

Na teorijskom i metodološkom planu rad D. Rihtman-Auguštin upravo egzemplificira onu, već spomenutu »žensku perspektivu« i svojom analizom razbija najmanje dvije mistifikacije: onu o konzistentnosti patrijarhata kao eksplanatornog okvira izučavanja položaja žene (i u tradicijskim, i u suvremenim uvjetima), te onu o perifernoj i marginalnoj ulozi žene i njezinih aktivnosti.

Blok referata na koje ću se sada osvrnuti govori nam o istraživanju nekih činjenica vezanih uz položaj i aktivnosti žena u podjeli rada.

Beata Gotthardi-Pavlovsky, u referatu »Neke informacije i primjeri o položaju žena, poslovima i inventaru u kulturi Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara«, govori o podjeli na muške i ženske poslove, i to posredstvom simboličkih predmeta, rasporeda u kućnom prostoru, propisanih »starinskih« elemenata po-

našanja u samom radnom procesu. Korektnom pozitivističkom metodom autorica je podastrla opis odnosa spolova u kulturama epoha posredstvom nekih, etnološki značajnih, predmeta.

Zdenka Lechner u izlaganju »Tkalja na sjeveroistoku SR Hrvatske« ne zadovoljava se isključivo opisnom razinom poslova, tehnika i predmeta vezanih uz tu, u tim krajevima, tipično žensku aktivnost. Novost u njezinu radu predstavlja evidentiranje odnosa ispitivanih kazivačica prema tom poslu u okviru ostalih ženskih poslova, izražena prisnost u prikazivanju tih žena kao individua s vlastitim motivacijama i preferencijama.

Dva slijedeća izlaganja skrenula su pažnju na »feminizaciju« donedavno tradicionalno muških zanimanja: medicarstva i graditeljstva.

Libuša Kašpar izvjestila je u referatu »Dominacija žena u medicarstvu Hrvatskog zagorja i Podravine« o izraženoj tendenciji ženske poduzetnosti na tom području koja se očituje od vremena između dva rata, od kada žene preuzimaju sve faze (priprema, proizvodnja, distribucija) ovog zanata. U zaključku, autorica je istakla kako je vidljivo napredovanje toga obrta, budući da je »ženska kreativnost i mašta« unijela i neke nove elemente u to staro zanimanje.

Todor Gruev u svojoj diskusiji »Izvještaj o jednoj graditeljici« govori o Mariji Perasović, šezdesetsedmogodišnjoj ženi iz sela Lapovci, koja je u svojoj pedesetogodišnjoj graditeljskoj karijeri izgradila 115 objekata što se odlikuju osobnim stilom i kada radi po tradicijskim obrascima i kada radi u suvremenim materijalima. Ta aktivna žena preuzima sama sve faze posla: arhitektonsko-projektantski kao i izvedbeno-građevinarski dio, i danas ju je moguće zateći kako posluje na strmom krovu slavonskih kuća.

Diskusija koja je uslijedila nakon tih izlaganja postavila je umjesno pitanje: ukazuje li to preuzimanje tradicionalnih muških zanimanja na emancipaciju žena, ili je riječ o, i u suvremenom industrijskom društvu, poznatoj pojavi da feminizacija nekog zanimanja ukazuje na smanjivanje njegove društvene relevancije i statusnog prestiža? Iako je za nedvojbeni odgovor potrebno provesti još daljnja istraživanja te teme, izneseni referati imaju značenje radnih pretpostavki.

Šire o društvenom položaju žene govore izlaganja Maje Kožić »Bračni život slavonske graničarske žene u svjetlu tadašnjih zapisa« i Josipa Miličevića »Istranke u ratnim prilikama«.

Maja Kožić je uz kratku rekonstrukciju povijesti Slavonije od XVI do XIX stoljeća podastrla složeni kontekst bračnog života slavonske žene (način i motivi sklapanja braka, dužnosti supruge, moralni lik graničarke, praznovjerja i magijske radnje, kompleks materinstva, odjeća i ukrašavanje, oblici društvenosti, itd.). Izvori na kojima je temeljila svoje istraživanje (izvještaji četvorice bečkih izaslanika, te djela pisaca Reljkovića i Došena iz XVIII stoljeća i etnografa S. Jovića iz XIX) vrlo pristrano, uz neskrivenu mizoginiju opisuju ženu (npr. Reljković je poređuje s gujom i kravom), i smatraju je glavnom opasnošću za sklad patrijarhalne obitelji i stabilnost zadruge. Pristup M. Kožić kvalificirala sam kao arheološki, budući da pedantno izvođenje etnografskih relevantnih podataka nije popraćeno teorijskom aktualizacijom problema, no i u tom obliku predstavlja značajan doprinos daljnjim detaljnijim istraživanjima.

Josip Miličević s etnološkog stanovišta prilazi veoma značajnoj temi iz naše najnovije povijesti: kako ratovi, okupacija na području Istre utječu na tradicijsku kulturu i položaj žene u njoj. Pokazao je da od prvoga svjetskog rata,

zatim talijanske okupacije, pa sve do NOB-a žena neopozivo ulazi u povijest, i ima značajnu ulogu kao činilac akulturacije (pri izboru prihvaćanja pojedinih elemenata drugih kultura), kao čuvarica tradicijskih oznaka i nacionalnog identiteta, narodnog jezika, kao organizator pozadinskog otpora neprijatelju, glavni oslonac ugrožene poljoprivredne ekonomike.

Osobito zanimljivim i značajnim čine mi se dva referata o ulozi žena u narodnom umjetničkom stvaralaštvu, što osporavaju građansku predrasudu koja opravdanost ženina drugorazrednog položaja potkrepljuje i činjenicom da žene nisu »obdarene« (osim izuzetaka koji potvrđuju pravilo) sposobnostima autor-skog izražavanja u procesu umjetničke proizvodnje.

Jerko Bezić u izlaganju »Žena – nositeljica folklorne glazbe u Medimurju«, nastavlajući na terenska istraživanja našeg čuvenog etnomuzikologa Vinka Žganeca i na osnovi vlastitih istraživanja, načine neke nove teme toga područja folklorističkih proučavanja. Dosadašnja istraživanja, naime, nisu vodila računa o glazbenom obrazovanju žena i njihovom talentu, dok Bezić istražuje sve faze nuzne za prenošenje i razvijanje glazbenog stvaralaštva. To su: 1. muzička nabrazba djevojke, odn. mlade žene u seoskoj zajednici; 2. glazbeni repertoar; 3. uvježbavanje i izvođenje pjevanja; 4. stvaranje novih pjesama i tekstova; 5. uloga žena u tzv. drugoj egzistenciji folklorne glazbe. Njegove kazivačice, sve odreda prikazane kao potpune ličnosti, s imenima i prezimenima, vlastitim stvaralačkim potencijalom, čine u svojim mjestima jezgre muzičkog života. U postojećim folklornim grupama one su voditeljice, solistice, koreografiraju plesove. Najznačajnije otkriće predstavlja činjenica da žene nisu samo reproduktivci, već one, usprkos uvriježenom mišljenju, same stvaraju kvalitetne umjetničke proizvode. Na području umjetnosti (i narodne, i »elitne«), koje se više od svih ostalih smatralo ekskluzivno muškim domenom.

Maja Bošković-Stulli u referatu »Žena u slavonskim narodnim pjesmama« razmatra položaj žene na dvije razine: na razini poezije kao svojevrstnog umjetničkog modela društva, koji je sveobuhvatniji od individualnog modela, ali nije izravna slika života. Tu ravan zatim uspoređuje s etnografskim izvorima iz istog vremena, kako bismo dobili što vjerodostojniju sliku stvarnosti koju je žena iskazivala pjesmom. Na izabranim nam primjerima autorica pokazuje kako su žene iskazivale svoja životna iskustva, što se očituje u izboru tema (mada one ne moraju nužno potjecati s tog područja, ili su nastale mnogo ranije no što su zapisane – u drugoj polovici XIX stoljeća), ili forme pjesama (dok dvostih [plesni] govori najčešće o konkretnim i osobno prepoznatljivim sadržajima, iako se služi i modelima preuzetim i prilagođenim iz ranije tradicije, u baladi više, na visokostiliziranoj razini, često konkretni uzorak prerasta u umjetnički model svijeta). Svoje istraživanje M. Bošković-Stulli usmjerava na tri aspekta: 1. kako žena sebe pronalazi u pjesmama; 2. koje aspekte ženskog života i ženske sudbine unosi u pjesmu; 3. odnos pjesme i stvarnosti. Govorenjem pjesama i pjesmom žena gotovo isključivo pronalazi svoj svijet u temama iz obiteljskog života: djevojaštvo, udaja, odnosi žene i muža, položaj mlade snahe u zadruci, odnos snaha-svekrva i ostali članovi zadrugne obitelji, udovištvo, itd. I u poeziji je autorica potvrdila dvije razine poimanja reda (kako ih je elaborirala D. Rihtman-Auguštin u svom radu): zamišljenom, patrijarhalnom svjetonazoru koji idealizira normirane odnose suprotstavljaju se iskazi koji bez moraliziranja, često šokantnom otvorenosti govore o životu, seksualnim (pred/vanbračnim) odnosima, vanbračnom materinstvu, i uz šaljive, podrugljive tonove nose u sebi

najdublje humane poruke. Poezija, dakle, ne predstavlja ni čisti podatak, ni ne-podatak, ona pomoću galerije ženskih likova, njihove pojedinačne, kao i kolektivne sudbine svjedoči o osebnom govoru žena u vremenu, kad su one bile isključene iz javnog diskursa.

Ovaj znanstveni skup posve je odgovorio svojim nakanama: progovorilo se o zanemarenoj temi, o ženi i njezinim aktivnostima — do sada potisnutoj na usku funkcionalističku marginu, za etnologiju zanimljivu onoliko koliko je nezamjenjiva za funkcioniranje određenog društva. No, upravo je ovdje i velika šansa etnologije u izučavanju društvenog položaja žene, i u tradicijskoj i u suvremenoj kulturi. Veliki dio ženske egzistencije uronjen je u ono svakodnevno, pogrešno smatrano posve ahistoričnim, što ostaje van interesa znanosti. Dok se taj dio života opire grandioznim teorijskim sistemima ostalih društvenih znanosti, sociološkim tipologijama i generalizacijama povijesti koja je u svom najvećem dijelu povijest društvenih pokreta, ideja, politike ili ekonomije, on je u samom fokusu interesa etnologije. Razvijanje »ženske perspektive« u tom će toposu otkriti i potvrditi i ženu — kao individu, konkretnu i povijesnu, kulturno kondicioniranu. Riječju, omogućit će osvajanje novih područja istraživanja; omogućit će problematiziranje spolne podjele prema kojoj je teorija bila indiferentna, shvaćala je kao zadanu, prihvaćala, integrirala je i na njoj se temeljila. Etnologija će tim svojim interesom potvrditi i svoju društvenu relevantnost, jer, kako smo mogli vidjeti, aktivnosti žene u tradicijskoj kulturi uza sav patrijarhalni teret pružaju uporište onoj samosvijesti koja je nužna da se ona danas počne koristiti tekovinama jednakosti koje je izborila u okvirima »zadanog« reda.

Lydia Sklevicky